

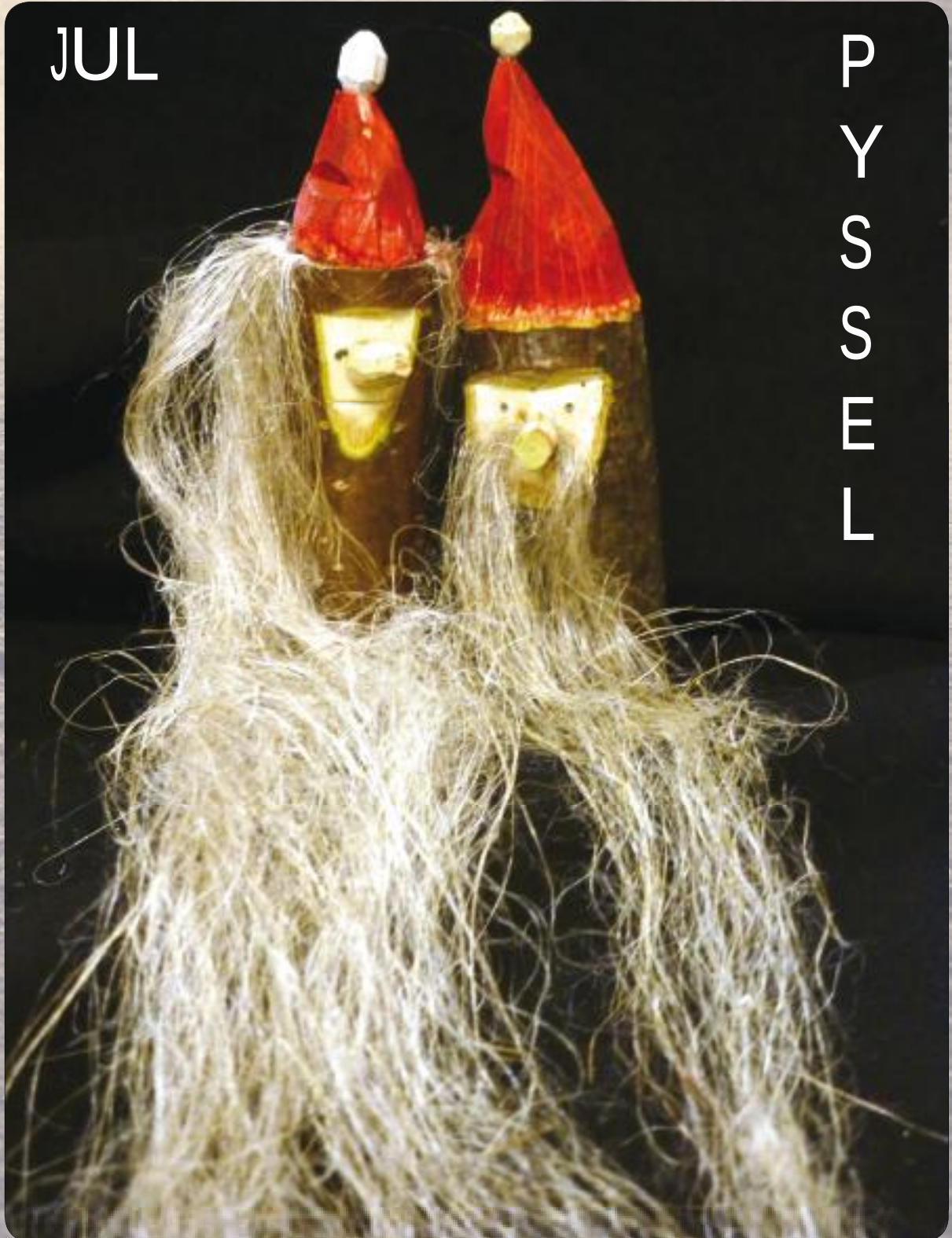
Bladet

NATURSKOLEFÖRENINGEN • NR 3/13 • ÅRGÅNG 27

JUL

P
Y
S
S
E
L

NATURSKOLEFÖRENINGEN

är en intresseförening för människor som arbetar med utomhuspedagogik.

Vi arbetar för en idé; att lära in ute. Positiva upplevelser i naturen är grunden för att förklara ekologiska samband och för att förstå miljöfrågorna. Kunskapen om naturen börjar i naturen!

MEDLEMSSKAP

Enskilda personer och organisationer är välkomna som medlemmar. Enskild medlem får ett ex. av Bladet, som utkommer med fyra nummer per år. Institutioner får 3 ex. per nummer.

ÅRSAVGIFT

- enskilda medlemmar 220 kr
 - organisationer/institutioner 460 kr
- Anmäl dig på föreningens postgiro 493 33 84 - 2. Uppge namn, adress och telefon.

ADRESS

Naturskoleföreningen
c/o Kristina Jarnedal
Tenorgatan 14
421 38 Västra Frölunda

BLADET

Naturskoleföreningens medlemstidskrift. Utkommer med fyra nummer per år.

ANSVARIG UTGIVARE

Stina Lindblad

REDAKTÖR

Robert Lättman-Masch

ADRESS

Bladet
c/o Robert Lättman-Masch
Sköndalsvägen 2
148 30 Ösmo
Tel. 08-520 73708
robert.lattman@naturskolan.pp.se

HEMSIDA

www.naturskola.se

TRYCK

Affärs- & Tidskriftstryck, Vallentuna

UPPLAGA

900 ex.

PAPPER

Multi Art Silk
Miljömärkt "Bra miljöval"

ANNONSER

Helsida 1500 kr, halv 800 kr,
kvarts 400 kr

MANUSSTOPP

Nr 4/13 1 november

FRAMSIDA

Foto: Ingemar Nyman

STYRELSEN

kan Du vända Dig till om Du vill veta mer om föreningen eller har någon idé som Du vill framföra.

ORDFÖRANDE

Stina Lindblad
Brukgatan 16
814 94 Älvkarleby
070-645 11 92
stina.lindblad@naturskola.se

KASSÖR

Kristina Jarnedal
Tenorgatan 14
421 38 Västra Frölunda
070 767 51 59
kristina.jarnedal@naturskola.se

LEDAMÖTER

Josefine Gustafsson
Spånehusvägen 62 h
214 39 Malmö
0708-84 11 16
josefine.gustafsson@naturskola.se

Susie Broquist Lundegård
Östgötagatan 18
116 25 Stockholm
0766-48 31 92
susie.broquistlundegard@naturskola.se

Kalle Lindeborg
Lidberga 3
186 91 Vallentuna
08-51025325, 070-720 44 86
kalle.lindeborg@naturskola.se

Jan-Erik Haggarrsson
Yvre 106
815 91 Tierp
070-389 74 85
jan-erik.haggarrsson@naturskola.se

Torbjörn Wrange
Bävervägen 19
654 68 Karlstad
054-540 35 30
torbjorn.wrange@naturskola.se

Britt Eklöf
Långviken 409
69492 Hallsberg
070-55 88 547
britt.eklof@naturskola.se

Anders Sjöberg
Torkilsväg 7C
791 52 Falun
070-231 25 50
anders.sjoberg@naturskola.se

REDAKTÖR FÖR BLADET

Robert Lättman-Masch 08-52073708

WEB-ANSVARIG

webb@naturskola.se

INFORMATIONSMATERIAL

Naturskoleföreningen har material till mässor, föreläsningar och utställningar. Behöver du informationsfoldrar, låna föreningens Power Point eller Roll up, köpa tygmärke med Naturskoleföreningens logo kontakta Stina Lindblad på tel 070-645 11 92.

TILL ALLA SKRIBENTER

Vi är tacksamma om Du hjälper oss med några enkla saker när Du skriver i Bladet:

- Dela upp texten i mellanrubriker.
- Skriv gärna bildtexter.
- Bifoga illustrationer eller foton med hög upplösning.
- Skicka en fil med din egen layout där det framgår var bilder passar. Skicka också en ren fil där Du sparat texten i Word i typsnitt Times new roman 10 p utan inslag av layout, tabeller eller andra finesser som finns i textprogrammet.
- Det går bra att skicka material som e-post:
robert.lattman@naturskolan.pp.se

Bladet 3/13

Föreningssida.....	2
Ledare.....	3
På en tomt bland tomter.....	4
Gbg,Viktor Rydberg och tomter.....	6
Tomtar.....	7
Halm och vass.....	9
Julfirande-när och varför?.....	11
Räven raskar över isen.....	12
Kådsalva.....	14
Jultomte.....	15
Björnmossekrans.....	16
Pepparkaksformar.....	17
Tankar från styrelsen.....	18
Naturrutan.....	19

Ansvar för innehåll i detta nummer:

Kristina Jarnedal

Ämnesintegrerat pyssel

En jul för ganska många år sedan hade jag ett sällsynt besök på naturskolan av sörvux. Det var gruppens första kontakt med naturskolan och läraren sa till mig innan att hon var lite osäker på om det var rätt tema för gruppen. Alla elever är vuxna och har olika svårigheter, men vilka det var visade sig inte under vår eftermiddag med jultema. Sällan har jag sett så engagerade och kreativa pysslare! Hårdrockstomar, raggaränglar och andra makalösa skapelser växte fram med hjälp av olika nötter, ull och lite färg. När eftermiddagen led mot sitt slut, pepparkakorna och glöggen vi kokat var uppdrucken och det var dags att säga adjö ck jag stora kramar och än idag får jag kramar varje gång vi ses!

Jultemat startar långt innan jul. Hösten går ut på att plocka, torka, pressa så att allt material nns klart till pysslandet i november/december. Det sista materialet ber jag eleverna hämta i skogen dagarna innan de kommer. Vi brukar göra allt ifrån julkort och tovade frukter till kryddapelsiner och vaxljus. Piprensare och färdiga mallar är bannlysta men inför varje jul bygger jag upp ett inspirationsbord med tomtar, djur och lurer som inspirerar till nya skapelser. Det roliga är att det under hela temat fylls på med nya gurer och nya idéer som inspirerar mig inför kommande år.

Själva pysslandet står i fokus, men ämnesintegrationen är oundviklig. Jag låter ofta eleverna gissa från vilken växt och från vilken del av växten materialet kommer. Är det nöten, bladet eller barken vi använder för att krydda julmaten eller dekorera granen med? Dessutom hanterar vi kniv och andra verktyg och övar tålmod i väntan på limpistolen. På så vis kommer både artkunskap, teknik och samarbete i belysning.

Varför arbeta med julpysssel, är det verkligen del av naturskolans uppdrag? Ja, jag vill påstå att vi kan bidra med mycket om man tittar på förmågor i kapitlet Skolans värdegrund och uppdrag i Lgr 11:

”Medvetenhet om det egna och delaktighet i det

gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar.”

Vidare står att skapande arbete och lek är väsentliga delar i det aktiva lärandet och att de praktiska, sinnliga och estetiska aspekterna ska uppmärksammas. Skolan ska också stimulera elevernas kreativitet, ny kunnet och självförtroende samt vilja till att pröva egna idéer och lösa problem. De ska utveckla ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap. Allt detta kan göras på många sätt inom naturskolans verksamhet i allmänhet och julpyslandet, i synnerhet, uppfyller skolans uppdrag i Lgr 11!

Under hösten har nationella fortbildningssatsningar dragit i gång. Våga NO/teknik ute som fortbildar pedagoger i åk f-6 i att arbeta ute med naturvetenskap och hållbar utveckling. Mer om projektet på www.vaganoteknikute.nu Den andra fortbildningen heter Mer friluftsliv i skolan och är ett projekt vi driver tillsammans med Naturskyddsföreningen. Det ska leda till att pedagoger använder sig mer av friluftsliv inom både idrottsämnet och andra ämnen.

Under 2014 kommer en ny omgång av den framgångsrika fortbildningen Skogen som klassrum genomföras. Även den har genomförts i samarbete med Naturskyddsföreningen. Nära tusen nya pedagoger kommer få ta del av fortbildning i utomhuspedagogik och diskussioner om värdet av att bevara skogar nära skolor, både i kommuner där vi redan varit och i nya kommuner. Vi kommer även att fortsätta påverka politiker genom att bjuda på Lunch i det gröna.

Vi ser fram emot att genom våra projekt få inspirera ännu er kollegor till att för ytta undervisningen utanför klassrummet! Hoppas också att detta nummer av Bladet ska inspirera till stort och smått pyssel med naturmaterial!

S L

På en tomt bland tomtrar

När man flera veckor efter ett naturskolebesök får kommentarer och påståenden om att barnen som varit ute med mig har sagt att de sett tomtrar och deras spår hemma då vet man att man har lyckats. Eller, kanske ska man se det som ett misslyckande? Att jag har lurat dem så väl att de verkligen tror på tomtrar? Vi naturskolor vill ju vara naturvetenskapliga och prata om det som verkligen finns och hur det hänger ihop, eller hur?

Jag vill ändå påstå att det finns plats för folktro och lite lurendrejeri vid juletid t.ex. med berättelser och upplevelser från tiden då tomtrar i högsta grad var levande och alla, både unga och gamla, pratade om dem. Berättelserna om övernaturliga väsen var ofta metaforer för hur man skulle leva sina liv. För att skrämma barnen att inte gå nära sjön eller bäcken talade man om den hemska näcken och för att inte männen skulle springa efter fruntimmer när de var ute i skogen skrämde man dem med historier hur det hade gått för dem som hittat skogsrået. Tomteberättelserna hade ofta ett tema om att man ska vara rädd om den lilla hjälp man kan få och inte fördöma någon för att den inte kan allt som man själv.

Den hjälp man kan få

En historia om detta är denna som jag fått från trakten här runt Billingen. Bonden höll på att ta in hö en sensommar. Som brukligt på den tiden gjordes allt för hand; slåtter, räfsning, lastning och lossning av hölasset. Så

det var mycket slit. Bonden och hans folk höll på från bittida till sent. Sen sov de som stockar av allt det hårda kroppsarbetet. När bonden vaknade på morgnarna såg han att det var lite mer hö på skullen än det som de tagit in under gårdagen. Det skedde något mystiskt i ladan. Han beslöt att undersöka saken och gömde sig i ladan en natt. Fram emot midnatt kom någon stänkande och stönande in i ladan med lite, lite hö på ryggen. Tomten la lasset på höskullen och for iväg igen. Efter en stund var han tillbaka med ett nytt lass. Pustande la han det på höloftet. Sen snabbt iväg igen. När tomten kom tillbaks tredje gången kunde inte bonden bärga sig längre, han ställde sig upp och sa

-Ska det där vara något att stänka och stöna över? Det där bär jag på mitt lilla nger!

-Jaha sa tomten, ska det vara på detta viset då tar jag mitt pick och pack och yttar!

Sen den dagen har gården ingen tomte och den vintern blev en av de allra svåraste för den familjen! Ont om foder till djuren och det var knappt att de överlevde.

Så det sedelärande i detta är att man ska vara tacksam över den lilla hjälp man kan få. Alla gör sitt bästa och det är bra nog! Och ingen gård klarar sig utan en tomte på tomten. Att hålla sig väl med honom var det viktigaste man kunde göra. Som tack för allt slit under året skulle han ha del av julmaten vid julafton. Det enda som vi kanske fortfarande gör men utan att tänka på varför.

Historier och fakta

När jag tar emot klasser strax innan jul brukar jag samla dem runt elden eller i vårt gamla sädesmagasin på gården. Vi sätter oss ner på halm och fårskinnsfällar och gör det stämningsfullt med tända ljus. Jag berättar om de historier jag har läst mig till och de jag fått från olika gamla bönder jag lärt känna i trakten. Jag tror det är viktigt att det finns bynamn och platser som barnen kan relatera till i berättelsen. Förutom själva historierna om vad man i bygden har berättat om tomterna kan man lägga till olika "fakta" om tomterna. De levde ofta under ladugården eller under en stubbe, de var små och gråklädda (inte röda!). De var gårdens hjälpreda, ordet tomte och tomte har samma betydelse - på sin tomt har man en tomte.

Ett annat "faktum" är att om man ska ut och pinka, måste man stampa tre gånger i marken och ropa "nu kommer det" så att tomten och hans vänner hinner springa undan. Det finns historier om hur gubbar kissat bakom ladugårdsknuten utan att de sagt de magiska orden och de har åkt på en rejäl smocka! Jag tror att den sistnämnda historien ville lära folk att springa till utedasset och göra sina behov så att det inte blev så skitigt runt gården.

Kring dessa berättelser kan man sen bygga på med diskussioner i klassen hur vi idag betraktar de kompisar som inte kan allt som en själv och hur vi kan öka förståelsen för de som gör sitt allra bästa men inte kanske når ända fram.

Tomtesmyg

Efter en stund med historierna kring elden är det dags att ta en tur runt gården eller i skogen för att se om vi hittar någon tomte. De är ju svåra att se och vill inte gärna visa sig, men har man tur kan man se spår av dem. Jag har då förberett olika saker för barnen att hitta; klädsträck med små tomtkläder som hänger på tork, en liten hink och en liten timmerkälke m.m. som ligger utanför ladugården, och det bästa av allt de mystiska tomtespåren i snön på gårdsplanen. De sistnämnda är spår gjorda med små, små träskor. Det är dockskor som jag trätt på en pinne för att på långt

håll kunna sätta stämplat i snön utan att själv kliva i nysnön. Då ser det ut som om tomten gått där ensam!

I den spännande dunkla vintergryningen är det ofta barnen ser en tomte snabbt smita undan bakom knuten när vi är ute och letar! Och vem vet, kanske finns det ännu någon tomte kvar i vårt land.

De böcker jag har läst för att hitta folktroberättelser är:

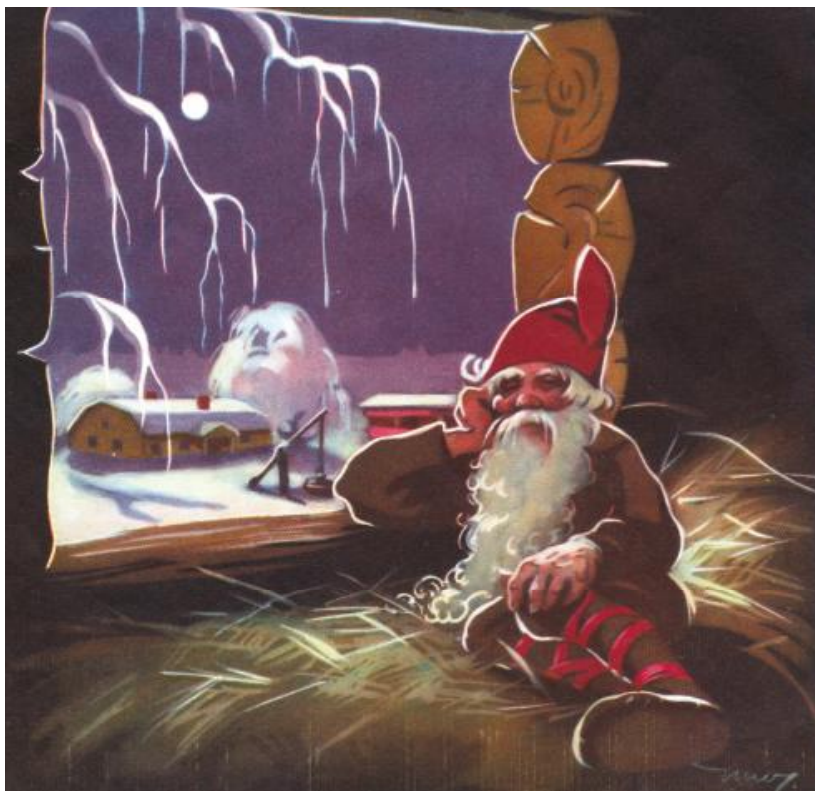
"Billingen - länge sen" av Alf Brage och Verna Andersson.

"Billingebygden 1989" Skövde hembygdsförenings årsskrift.

Men om ni vill göra detta tema på er hemmaplan så utgå från era historier och er trakt. Jag tror (vet) att det ofta finns massor både nedtecknat och muntlig tradition om dessa gurer som levde tätt på människorna förr i tiden.

T	:	M	R
F	:	K	J

Tomten

		V	R
S		G	
		I	:
M	W		

Göteborg, Viktor Rydberg och tomtar

Göteborg har ett alldeles speciellt förhållande till Viktor Rydberg och tomtar. Han föddes i Jönköping och avled i Stockholm, men han levde i Göteborg under många år. Det var här han skrev Tomten (Midvinternattens köld är hård...). Det enorma mausoleet på Östra Kyrkogården, som vänner rest över honom, är idag prytt av otaliga tomtar.

Tomten. En version är att han skrev den med papperet mot sin hustrus axel när de en vinterdag 1881 var på promenad i Slottsskogen i Göteborg. (Snacka om utomhuspedagogik!) Enligt en annan uppgift satt han i huset Lilla Änggården några hundra meter därifrån.

Tomtehuset

På Tomtehuset i hörnet Viktoriagatan-Vasagatan vimlar det av tomtar som fotograferar, framkallar kort osv., sysslor som de i huset ägnade sig åt. Tomtarna målades för att hedra Viktor Rydberg, men han bodde inte där; det gjorde chefredaktören för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning S.A. Hedlund.

Barndom och uppväxt

Viktor Rydberg föddes i Jönköping 1828. De första åren var lyckliga, men när hans mor dog i kolera började svårigheterna. Hans far klarade inte av vare sig själv eller barnen. Syskonen auktionerades ut till lägstbjudande och hamnade

i fattiga hem. 17 år gammal kom han i alla fall till gymnasiet i Växjö, begåvad men besvärlig. Han avbröt skolgången 1847 av ekonomiska skäl och på grund av pennalism på skolan och började som journalist på Jönköpingsbladet.

År 1848 kom han första gången till Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Redaktör J. Sandvall i Jönköping hade köpt tidningen, men Göteborgstiden blev kort. Sandvall hade redan i Jönköping ägnat sig åt ekonomiska oegentligheter och tvingades lämna också Göteborg. Rydberg fick sparken och återupptog studier i Lund. Han tog studenten, men tvingades avbryta juridikstudier av brist på pengar. Efter olika informatorsuppdrag kom han tillbaka till Göteborg 1855.

I Göteborg

S.A. Hedlund var ny redaktör för Handelstidningen och nu kom Viktor Rydberg att stanna i över 20 år. Viktor Rydberg utvecklades till en samhällskritisk skribent och diktare.

Litterär produktion

Hans produktion är omfattande med sagor, äventyrsromaner, lyrik samt vetenskapliga verk i kulturhistoria, religion och nordisk mytologi. Det som gjort honom mest populär och känd hos folk i allmänhet är nog ändå dikten

Tomtehuset byggdes 1888-1890. Det ritades av Hedlunds brorson Hans Hedlund och Yngve Rasmusson, kända arkitekter i den tidens Göteborg. Längre spekulerades det i vem som låg bakom tomtarna. Först 1974 fick man klarhet i att det var arkitekterna själva tillsammans med Rasmussons bror Thorvald, som stod bakom dem. Idag är fastigheten förklarad som byggnadsminne av Riksantikvarieämbetet.

Efter 1860 arbetade han mest på utrikesavdelningen.

Hedlund blev hans bästa vän och tillsammans gjorde de Handelstidningen till en av de ledande i Norden. De göteborgska handelshusen hade skapat förmögna män, som stödde de liberala idéerna och som stödde sociala och kulturella projekt. Detta gynnade Handelstidningen och den kulturpolitik som Hedlund och Rydberg ville föra. Skolundervisning, oöfentliga bibliotek och museer, bättre arbetarbostäder och folkupplysande verksamheter. Staden framstod som

ett radikalt alternativ till Stockholm inom litterära och konstnärliga områden.

Hedlund och Rydberg hade inte bara arbete och ideologi gemensamt utan umgicks också privat. Hedlund stöttade sin inbundne kollega och gav honom självtillit.

Professor i Stockholm

1876 hade han lämnat Handelstidningen och börjat med mycket uppskattade föreläsningar i filosofiska och kulturhistoriska ämnen. Han fick uppdrag i Stockholm

och han blev invald i Svenska Akademien. I början av 1880-talet tog han tjänstledigt för att studera mytologi. 1884 flyttade han till Stockholm, där han blivit erbjuden en professorstjänst i kulturhistoria. 1890 flyttade paret in i nybyggda villa Ekeliden på Djursholm. Fem år senare avled han.

T : K J

Jag har aldrig sett någon tomte, men jag är rätt fascinerad av att till synes alldeles normala, vuxna människor idag på 2000-talet är helt övertygade om att de sett tomtar. Jag har träffat på det i Härryda kommun, där jag arbetat på Naturskolan, och jag har mött en välutbildad kvinna, som var helt övertygad om att två små tomtar tassade omkring och donade på hennes släktgård i Dalarna.

Den tomte jag tänker på, och har berättat för barn om, är den gamle gårdstomten. Den mer än tusenåriga traditionen med grå gårdstomtar försvann annars nästan i slutet av 1800-talet när en utklädd tomte uppenbarade sig.

Ull

Utomhuspedagogik i all ära, men ibland lämpar sig västsvenskt väder bättre för utomhusbaserat lärande inomhus. Ull är ju naturmaterial, fast vi kan inte bara gå ut och hämta. Temat

"Ull och våra kläder" arbetar man med i skolan och därför är tovning ett bra sätt.

Skapande arbete är väsentlig del i det aktiva lärandet fastslår Lgr 11.

Skolan ska stimulera elevens kreativitet, nyfikenhet och självförtroende.

Genom ett historiskt perspektiv kan eleverna utveckla en förståelse för samtiden och en beredskap för framtiden.

Tovning är en gammal teknik att bearbeta ull till filt. Kardad ull läggs i lager med fibrerna i riktning korsvis i de olika lagren. Doppa i varmt såpvatten (behöver absolut inte vara hett) och rulla, gnugga med händerna. Jag har inte använt torrnålsvarianten eftersom vi alltid jobbat med ull från början och då behöver den ändå tvättas.

Att karda är magiskt! Det är något med det mest rogivande man kan göra. Barn sitter och drar och drar och vill bara fortsätta. Förutsättning

för att karda och tova i klass är att två pedagoger kan arbeta med klassen samtidigt. En tovar med en grupp på 4-5 elever, medan övriga arbetar parallellt med annat.

Ulltomtar

De får göra tre delar, kropp, huvud och liten näsa. En liten sten i mitten på kroppsdelen gör att den står stadigt (och det går åt mindre mängd ull). När de är torra limmar vi ihop delarna. En liten limpistol fungerar bäst eftersom limmet fäster direkt. Vuxenuppsikt behövs med det varma limmet!

En fin luva gör man lätt i filtyg. Klipp små jack längs ena sidan. Klistra ihop, knyt tråd runt det klippta så att det ser ut som en tofs. Vik gärna upp kanten på luvan.

Resultat: stolta elever och fina tomtar förutom inblick i proceduren att tillverka kläder av ull.

Den nyckfulla tomten

Som inledning till arbete med att karda och tova fina ulltomtar har vi pratat om skillnaden på troll och tomtar. Trollen bodde som familjer ute i skogen under stubbar och stenar, medan tomten för det mesta levde ensam på gården (eller på fartyg). Tomtegubbe, tomtebisse, nisse var ett väsen som såg till att folket arbetade och skötte sig. De höll till på den tomt, som gårdsbyggnaden stod på.

Jag har berättat om det enformiga och dammiga arbetet för killar och män med att tröska med slaga. Om de var skötsamma kom tomten och fortsatte jobbet på natten så att en prydlig hög väntade på morgonen, men om de var slarviga och inte brydde sig om sitt arbete drog tomten bort säd i stället.

Tomten var mån om djuren,

särskilt hästarna. Fast själv var han rätt nyckfull. Vissa hästar tyckte han extra mycket om och på dem gjorde han små flätor i manen medan andra kunde stå helt svettiga på morgonen därför att han varit elak mot dem. Det finns massor med berättelser om hur någon blivit irriterad på en häst och smållt till den och då raskt fått en örfil så att han farit bort över golvet – och då sett en tomte pila iväg.

Hur såg tomten ut? Liten som en 7-8 år gammal pojke. Gråklädd med röd luva. Ibland kunde han faktiskt ha hatt, en sådan som bönder hade förr.

- De här tomtarna gav ju inga presenter, julklappar. Nej, de skulle ha i stället. -Vadå?

- Gröt, säger barnen.

- Ja, säger jag, och på vissa ställen pannkakor, på vissa ställen smörgås. På en del ställen fick de varje vecka, på en del ställen till och med varje dag. På julen var det ju extra viktigt!

Sägen

En favorit är sägnen om två drängar på Orust. Sägningen förekommer liknande på flera ställen.

Tomten var sannerligen inte särskilt skojfrisk, men nu bestämde sig två drängar för att skämta med honom ändå. Tomten skulle ha smörhåla i gröten, en klick smör längst upp i skålen. I stället för att lägga smöret där låg de nu en klick i botten på skålen och gröt ovanpå. Skörden hade varit lyckad och drängarna hade hållit på att tröska länge, men nu var det julaftonskväll och de fick vara lediga. Tomten fortsatte slita i alla fall och till slut blev det klart. Nu skulle det bli gott med gröt!

Då fick han se: INGET SMÖR!
HAN BLEV SÅ ARG ATT HAN
GICK RAKAVÄGEN UT I LAGÅRN

- OCH SLOG IHJÄL EN KO!

Sedan tänkte han:

Nja, nja, jag får väl ta den där gröten i alla fall för jag är ju bra hungrig.

Han började äta, och äta och äta... och när han kommit ner i skålen såg han ju att det fanns smör i alla fall. Han fick så dåligt samvete; vad skulle han göra...?

Det han kom på var att ta den döda kon och släpa med från gård till gård, från gård till gård tills han kom till ett ställe där det stod en som såg likadan ut. Den ledde han med hem och den döda kon lämnade han kvar. Ni kan ju gissa hur glada de blev som hittade den nästa dag!

Gammal tomte

Tomten är ett mycket gammalt väsen. Den heliga Birgitta på 1300-talet och kyrkan varnade för att hålla sig med tomte. Han betraktades som en dräng, som kunde vara till stor nytta men enligt kyrkan var han en liten djävul. De flesta trodde att tomten höll sig till en gård och inte flyttade även om gårdsfolket gjorde det. För det mesta hade gården nytta av tomten, men från Sillerud i Värmland berättas om en bonde som aldrig fick vara ifred för tomtar. De bara stökade till det så en dag bestämde han sig för att flytta. Han packade ett flyttlass med sitt bohag och gav sig av. På vägen mötte han en man som frågade vad han skulle göra.

- Jag ska flytta, sa han, för jag får ingen fred för tomtarna.

Då stack det upp en tomte ur var bytta och tunna på lasset och de sa i kör:

- Vi flötter idå, vi flötter idå!

T : K J

Halm och vass

Vi vill gärna pynta och ha det fint under julen, och det är inget nytt. När stugan var rengjord för ett par hundra år sedan lades halm på golvet. I den umgicks de, lekte och tog sig ibland en tupplur. Av den lättillgängliga halmen tillverkade de dockor och halmkronor. När man började teckna brandförsäkringar förbjöds halmen på golvet, men vanan att göra saker av halm försvann inte.

Jultyppan

Halmdockan hade flera namn som jultyppan, julagubben och julgoppa. Den kunde se ut som en docka eller en fågel. De roade sig med dem genom kastlekar och genom att ha med dem i dansen. Kasta jultyppa gick till så att man fick ligga på golvet och fånga typpan med fötterna över huvudet och så kastades den. Om näbben hamnade så att den pekade mot dörren betydde det att någon på gården skulle dö under året – men om den pekade inåt skulle ett nytt barn födas!

Jultyppa ur Olof Rudbecks Atland, 1670-talet.

Halmkrona

Våra äldsta kända julprydnader är halmkronor. Långhalm är inte alltid så lätt att få tag på men vass går också utmärkt att använda – och det är gratis. Att tillverka halmkronor i klassen är ett mycket bra gemensamt projekt. Rensad halm måste ligga i blöt en stund. En gammal kasserad skolbänkslåda, plastlådan från nedmonterad skolbänk, är helt perfekt i storlek, annars fungerar

vilket liten balja som helst. Den enklaste varianten är att klippa bitar av halm eller vass och trä med en lagom kraftig nål på en tråd genom bitarna omväxlande med små tygbitar, gärna filt, och skivor av björkticka. Förebild från Näs i Dalarna finns bevarad från 1600-talet.

Färsk björkticka skär man i skivor och låter dem torka. När de ska användas är det bara att snabbt doppa i vatten och sedan kan man lätt klippa till den form man vill ha. Den är glatt, lätt, och svagt svampdoftande som torkad.

Om man har möjlighet att vara i små grupper fungerar det mycket bra att göra lyktor. Det behövs längre nål och litet kraftigare tråd. Jag har använt lintråd. Alla bidrar med varsin lykta.

Att få göra egna små stjärnor är förstås också roligt. För att hålla och knyta till ordentligt kan vuxenhjälp behövas.

Halmslöjd är djupt förankrad i det gamla bondesamhället. Det finns och har funnits över hela världen som bruksföremål och kultföremål. I Främre Orienten har man funnit föremål daterade till ca 5000 f.kr. Halmflätor är gjorda i samma teknik som används idag. Korgar, bikupor, dörrar, barnsängar t.o.m. likkistor kan

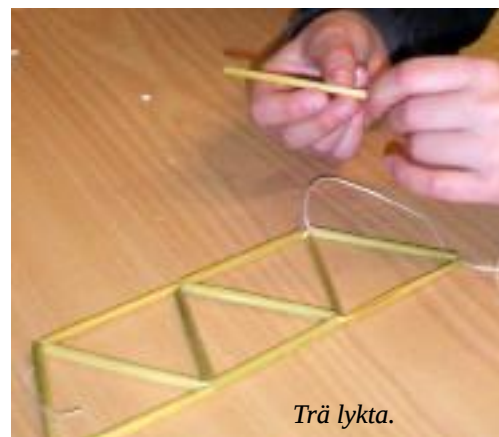

Björkticka.

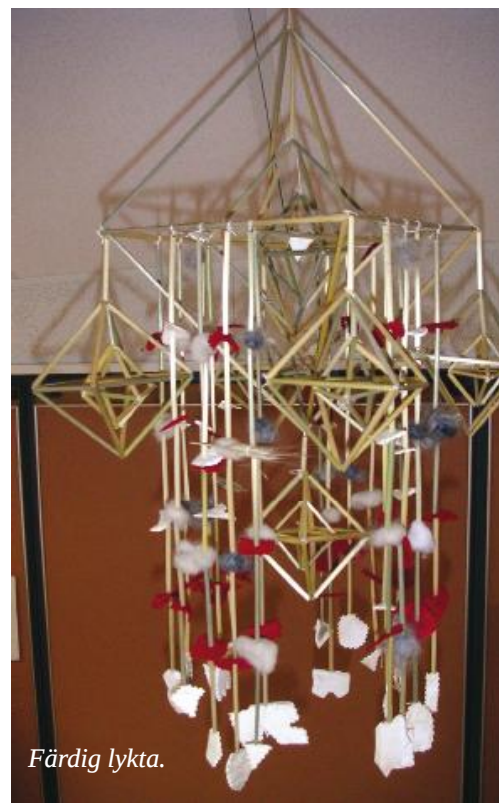
vi se på olika museer. Korndockor har varit ett vanligt kultföremål och finns än idag som levande tradition på några platser.

Halmflätning

Som alltid finns det olika uppteckningar om hur halmflätning till hattar och prydnader blev populärt i Sverige. En variant förmedlar hur halmflätning började i Dalsland på 1850-talet.

Trä lykta.

Färdig lykta.

Trädning av lykta.

Hon trär en fackverkskrona.

Ett halmhänge blir till.

Trä lykta.

Det var en kvinna och en man som skulle på husförhör. De hade inga huvudbonader. Hustrun hade som ung träffat en sjöman, som lärt henne att göra halmfläta. Hon gjorde hattar, en åt mannen och en åt sig själv. Hattarna blev mycket beundrade och många ville beställa. Så kom tillverkningen av halmhattar igång. Omkring 1880 såldes 30 000-40 000 hattar genom en säljare. Samma år startades Sveriges första halmskola i Upperud i Dalsland. 1929 fick

halmslöjden en pånyttfödelse genom Steneby Hemslöjdsförenings tillkomst. 1934 startade Stenbyskolan.

Halmbocken

Den nu harmlösa halmbocken har ett dramatiskt förflutet. I Uppland är tradition med bockar tidigast känd. I byar på landsbygden fanns sällskap med jultiggare och julsångare, som drog omkring. Julbocken var en del av föreställningen. Bockens uppgift var att skrämmas, men han var också en skämtare och sanningssägare. Julbocken kunde också vara en utklädd person, som delade ut julgåvor, efter att ha rusat runt på alla fyra och jagat barn och andra lättskrämda. Han var klädd i skinnfäll och ibland utrustad med bockhuvud eller mask. Det är

bara under de senaste 100 åren man har gjort julbockar av halm.

T , K J :

Att skära halm och vass

Vass är ju ett alldeles kostnadsfritt material, bara att plocka, rensa och klippa av och använda till kronor. Råghalm kanske man vill ha till stjärnor. Avklippta små bitar kan beställas hos förlag med förbrukningsvaror. Hemslöjds- eller hembygdsföreningar odlar ibland långhalm. På Sätergläntan och Steneby i Dalsland finns att köpa. Långhalm måste rensas. Klipp vid lederna och dra av bladslidan. Före användning måste halm läggas i blöt en stund.

Färdig krona.

Knyta stjärnor

Använd dubbelt halvslag vid omknytning.

Planknut används till stjärnor och fågelvingar t.ex. Håll stråna platt mot underlaget och dra åt med dubbelt halvslag så sprids de som en solfjäder. Sedan klipper man en snygg avslutning på varje strå.

Stjärna av fyra blötlagda strån. Man flätar över, under, över osv. Stjärnan klipps n.

Julfirande

- när och varför?

De första kristna firade Jesu födelse den 6 januari. Det var först på 300-talet när kristendomen blev statsreligion i Romarriket som de ändrade till 25 december. Redan tidigare firade de solgudens födelse då. Dessutom hade de en fest den 17 december och nyårsfirande den 1 januari. Någon gång i december eller januari firade nordborna sitt midvinterblot. Under vikingatiden kallades julfirandet "drekka jól", som betyder ungefär festernas fest.

Folkminnesarkiv

Kunskapen om julfirande i Sverige under senare hälften av 1800-talet och början av 1900-talet är mycket god tack vare insamling av fakta vid våra folkminnesarkiv. På 1800-talet arbetade nästan tre fjärdedelar av befolkningen på ett eller annat sätt inom jordbruket. Idag är det ju helt annorlunda.

Det enkla

Det finns ingen anledning att glorifiera det gamla, skriver Ebbe Schön i Julen förr i tiden. Klasskillnaderna var enorma. Livet var hårt på många sätt, men det fanns en gemenskap i större utsträckning trots de hårda villkor de levde under. Det fanns en skaparglädje och förmåga att utvinna glädjeämnen ur det enkla och anspråkslösa som inte existerar på samma sätt i vår egen kommersiellt styrda tillvaro.

Människorna var beroende av naturens växlingar. Efter den aktiva odlingstiden kom julen vid en lämplig tidpunkt. Det gick inte att ta semester på sommaren, men vid jul ville man få frossa, vila och leka några dagar.

Fåglar siar om framtiden

När jag har pratat om julförberedelser har jag dukat upp ett julbord nästan som en tidslinje. Julen föregicks av massor med förberedelser – slakt, bak, ölbrygging, ljusstöpning och städning. På julafton kl. 12 skulle allt vara klart och då sattes julneken, julkärven, ut. Som med så mycket annat kunde man se tecken om framtiden då. Om det kom många småfåglar skulle året bli bra, om det kom kråkor och kajor var det inte särskilt bra, men det värsta av allt var om det inte kom några fåglar alls! Då kunde det bli rent eländigt. Att sätta ut julneken är en känd sed från 1700-talet.

Ljusstöpning

Hela året fick de arbeta i halvdunkel med ljus från kanske bara öppna elden eller möjligen tjärstickor alternativt tranlampor vid kusten. Till jul ville de frossa. De stöpte ljus (efter slakten för att ha talg) så att de fattiga kunde få och varje familjemedlem fick varsitt. Ibland blev det grenljus med lika många grenar som barn. Ett skulle stå tänt hela julnatten för att hålla oknytt borta.

Jag brukar berätta att det finns två viktiga saker att tänka på vid stöpningen. Det får inte vara någon osämja, för då kan man stöpa in det och när ljuset tänds sprids den igen. Och så får man inte prutta! Tänk att de satt i kyrkan och det var alldeles tyst efter en bön och så lät det pjytt – då visste alla vad som hänt! Nu är det ju inte riktigt sant. Det är viktigt att hålla nere vecken länge vid första doppet så att luften inte ställer till det senare och ljuset sprakar.

Ljusstöpning kräver mycket förberedelse – men ger otroligt mycket! När jag mött ungdomar flera år efteråt har de pratat om hur högtidligt och roligt det var.

Jag har vindat runt en pappskiva för att få samma längd på vekarna, knutit upp två veckor på en pinne och har alltid haft en liten mutter som tyngd längst mer. På pinnen klistrar jag en liten lapp för namnet, för just vid ljusstöpning känns det viktigt att de får sina egna ljus. När det återstår ett par dopp klipper jag av muttern. De som stöper får gå runt och bara hålla i pinnen, doppa och gå sakta vidare. Halva klassen doppar, andra halvan får leka ute. Dels behöver de få röra på sig, dels mår ljusen bra av att svalna litet mellan doppen.

En termometer för att kunna kontrollera att temperaturen håller sig jämn är bra att ha. På paket från A-te med ljusmassa står 70°-75°. Jag tycker att ljusen blir vackrare vid aningen högre temperatur. Två elplattor är en fördel för att ha byttan på en och smälta stearin på den andra. Ett tillräckligt djupt kärl är förstas det grundläggande. En kastrull för varmt vatten och ett kärl inne i den med varmt vatten och den flytande stearinmassan längst upp.

Det här är en verksamhet där det av säkerhetsskäl inte går att lämna någon ensam vid den heta byttan. Att ha en strikt regel var nästa doppare ska stå är viktigt!

Julgran vanlig under senare delen av 1800-talet, i en del trakter i början av 1900-talet.

Äppeljusstake. En ljusstake som ser ut som en gran var vanlig, gärna prydd med äpplen.

Julhög, en liten hög med olika sorters bröd var en vanlig julklapp fram till 1930-talet. Barnen och pigor och drängar fick och då fick de bestämma själva när de skulle äta upp den. Ofta sparade de den tills efter alla helger var över. Då var den torr förstas, men det smakade bra ändå har min mamma, född 1922, berättat.

Första adventskalendern 1934 Sveriges Flickors Scoutförbund adventsljusstake 1930-talet adventsstjärna 1940-talet

T : K J

Räven raskar över isen...

Eleverna virvlar runt i en yster dans kring den granna granen. Utrymmet på gårdsplanen gör att vi får en stor öppen yta att vara på. "Prästens lilla kråka", "Vi äro musikanter" och "Tre gummor" är några av ringdanserna som vi dansar till under dagen. Julen ras på Larslund som är ett litet torp tillhörande Södertälje naturskola.

Vi börjar dagen med att fika tillsammans inne i Moskoselkåtan, som ligger i anslutning till torpet. Moskoselkåtan är bäddad med granris och doften av jul sprider sig snabbt i kåtan och minskar markkylan. Fotogenlampornas behagliga sken sprider sig och ger värme.

Efter kat är det dags att dansa. Ringdansen runt granen har flera syften. Dels att det är kul att dansa tillsammans men också att många av våra gamla danslekar berättar om hur det var förr. Danslekarna berättar om vår historia. Som till exempel i "Så går vi runt kring ett enerissnår" där eleverna genom rörelselek får lära sig hur man tvättade förr. Även ord och begrepp får en innebörd. Vad betyder det att räven "raskar" eller vad är ett snår? Det går ofta att öka svårighetsgraden på danserna och det händer ganska ofta att någon kan visa oss nya varianter. Sedan blir man skönt varm av att dansa en kylig vinterdag.

Två grupper

Eftersom vårt torp inte är stort nog för hela klassen delar vi upp dem i två grupper. En grupp stannar ute och den andra gruppen går in i torpet. Efter lunch byter vi så att båda grupperna får uppleva samma sak.

Julpyssel

Väl inne möts gruppen upp av torparmor. Hon berättar om varför enriset ansågs magiskt med sitt 3-tal i barr och frukt. Hur enriskransen skulle kunna mota bort allt elände och oknytt som kunde ta sig in i stugan. När alla elever samlats på fårskinnen

runt den värmande kakelugnen fortsätter torparmor att berätta hur det var att fira jul förr. I torpet nns varken el eller vatten indraget och att känna kakelugnen som den enda värmekälla är för många en helt ny erfarenhet, framförallt i dag när elementen ger oss i stort sätt samma temperatur dygnet runt. Trots att vi eldat från tidig morgon är det allt lite dragit efter golvet och många vill gärna komma nära den värmande brasan. Därefter julpysslar vi. De tillverkar egna julkort, julänglar eller godisstrutar mm. Vid lunchtid möts båda grupperna ute vid elden och innan vi byter aktivitet äts den medhavda matsäcken upp. De som vill hinner också med att leka lite på egen hand.

Glögg och adventskalender

Ute görs en gemensam värmande eld upp och över elden hängs en gryta. Eleverna får hjälpas åt att läsa receptet och lägga i de ingredienser som behövs till glöggen. Kryddorna får eleverna lukta på, kanske gissa och lista ut vilken sorts krydda det kan vara. Att kryddorna är bark och blomknoppar från växter öppnar för många frågeställningar och intressanta diskussioner.

Medan drycken drar och blir varm får eleverna göra en gammaldags adventskalender. Den består av 24 pinnar som sticks ner i marken. En pinne i taget dras sedan för var dag som julen närmar sig. En av pinnarna är lite grövre än de andra och får vara pinne 24, självaste julaften pinnen. Den brukar dessutom dekoreras lite

Gammaldags adventskalender.

extra nt med ett mönster.

För själva tillverkningen av adventskalendern behövs sly. Eleverna får klippa ca 20 cm långa bitar med sekator. Därefter täljs en spets på ena änden. De som vill får också tälja ett nt mönster i barken för dekoration. Att dekorera pinnen gör även att eleverna vet vilken som är deras när de sitter tillsammans. Som avslutning serveras varm glögg och pepparkaka innan det är dags att åter samlas och börja resan hem.

T : M N
S N

Södertälje Naturskolas glöggrecept:

Skellefteå Naturskolas julglögg

Kådsalva

Av granens kåda kan man göra Kådsalva. Grankåda, bivax och rapsolja blir en salva som är mjukgörande, perfekt att använda på torr hud, mot självsprickor, småsår och lindriga hudirritationer. Supersalva till hundtassar, salvan förhindrar effektivt att det bildas snöklumpar och läker snabbt trampdynor som torkats ut av t ex vägsalt.

Kådsalva

Ingredienser

- 15 gram bivax
- 15 gram kåda
- 1-1,5 dl kallpressad rapsolja

Material

- Konservburk
- Handskar (ev. en tång)
- 1 Burk+ lock till salvan till varje elev
- Burkar och matknivar att samla kåda i
- Bricka att ställa burkarna på
- Våg och dl-mått
- Bilder på raps
- Rapsfrö
- Bivaxljus
- Gren av tall, gran, en och lärk
- Receptkort

Så här gör man

- Gå ut i skogen och samla grankåda. Försök att få med så lite bark och skräp som möjligt.

- Visa eleverna den kallpressade rapsolja och låt dem lukta på bivaxet

- Håll olja i en liten konservburk och ställ försiktigt på galler över elden, den får absolut inte koka, den ska bara bli varm.

- Ta konservburken från elden.

- Lägg därefter i kåda och bivax som får smälta under omrörning i konservburken. Ev kan man behöva värma den försiktigt för att kådan och bivaxet ska smälta.

- Låt salvan svalna något i konservburken.

- Berätta och prata om kåda och bivax.

- Fördela salvan i burkarna och låt svalna på brickan.

- Berätta om raps och rapsolja.

Fakta och kuriosa

I samband med dessa aktiviteter pratar vi om de olika ingredienserna i ett historisk perspektiv. Nedan syns en del av våra minnesanteckningar. Källorna är olika; både muntliga, bokliga och från t.ex. Wikipedia.

Kåda

Den som inte hade råd och möjlighet att köpa karameller kunde i det gamla bondesamhället stilla sitt sötsaksbegär genom att tugga färska tallsnitt eller grankåda. Detta har varit känt av de flesta kulturfolk bl.a. Nordamerikas indianer, inuiter, sibiriska folk, kelter, samer och nordsvenskar.

Grankåda har tuggats i Sverige

sedan stenåldern för 8.000 år sedan och ansågs vara den bästa för sår. I början av 1900-talet samlade man fortfarande kåda systematiskt i Frankrike – detta "burgundiska beck" hade mycket högt anseende. Så har man i litteraturen kallat grankåda i Sverige till in på 1900-talet, vare sig den var från Bourgogne eller inte. På norrländska stenåldersboplatser har man hittat lämningar, och bruket att samla och tugga grankåda levde kvar i de norrländska skogstrakterna till långt in på 1900 – talet.

1869 fick amerikanen Semple patent på att göra tuggummi av chikle, en stelnad gummisaft från sapotillträdet. Tidigare hade en indiansk form av tuggummi sålts, bestående av grankåda. Den stigande konsumtionen av chikle medförde snabbt rovdrift som resulterade i miljontals visna träd. Största delen av det chikle som idag används är syntetisk gummimassa med tillsats av socker och smakämnen.

1909 lanserade postorderföretaget Ählens & Holm det amerikanska tuggummit "Ping – Pong" även kallad evighetskaramell. Det gamla

bondesamhällets tuggkåda skulle därmed snabbt slås ut av den moderna tidens tuggummi.

Råvaran till Wilmas tuggkåda kommer från gran (Picea abies). Den färdiga produkten är efter rening och mognadsprocess genuin i sitt slag. Kåda som förebyggande medel mot tandröta, infektioner och tandlossning är väl dokumenterad.

Kallpressad rapsolja

Kallpressad rapsolja har alla naturliga nyttiga ämnen kvar och har en naturligt nötig doft och smak och en kraftigt gul färg. Man pressar rapsfröna mekaniskt i en kvarn, och viss värme uppstår naturligt av friktionen, men den överstiger inte 45 grader. Alla naturliga ämnen och vitaminer behövs, och man tillför i regel inga tillsatser. I denna process kan man inte utvinna olja ur hela rapsfröna, vilket också medför att kallpressad rapsolja är betydligt dyrare än varmpressad.

Bivax

Rent bivax är i rumstemperatur ett fast material som ger ett tvåligt men inte fett intryck. I kyla blir bivax hårdare och sprödare, vid kroppstemperatur mjuknar det. Brottytan är kornig och matt. Bivax förekommer i handeln i bitar, flingor och vaxkakemonstrade plattor. Plattorna säljs ofta i detaljhandeln med standardmått angivna, dvs. att plattans area följer ett av de standardiserade svenska rammåtten. Exempel på olika, i Sverige vanliga, rammått är Svea, Normal, Dadant och Lågnormal.

Under 1800-talet ansågs bivax ha en smälttemperatur på 64-65 grader Celsius. Idag räknar man med 61-65 grader Celsius och man antar att de olika temperaturerna kan bero på att bivax förr vanligen var förfalskat och utblandat med andra ämnen.

Oblekt bivax är gult till gulbrunt, men kan även vara rödaktigt. Äldre bitar kan bli gråaktiga. Oblekt bivax har en svag lukt och smak av honung.

Blekt bivax är vitt och halvgenomskinligt, men kan också ha en svag gul ton. Det är hårdare än det oblekta vaxet och är smak- och luktlöst. Kemiskt blekt vax kan dock lukta av blekmedelsrester vid uppvärmning. Förr i tiden kunde

bivax blekas i solljus, men med dagens metoder blandas ofta bivaxet med blekmedel för att få det mer vitt.

Bivax i grekiska myter

Grekerna använde bivax för att tätla läckor på sina skepp. När Odysseus närmade sig sirenernas ö, fanns därför bivaxet nära till hands. Odysseus täppte till besättningens öron med bivax för att de inte skulle bli galna av sirenernas sång.

Ikaros far, uppfinnaren Daidalos, tillverkade ett par vingar som han fäste med snören och bivax på sonen Ikaros, men Ikaros flög för nära solen så att vaxet smälte, vingarna lossnade och han föll i havet och drunknade.

Mumifiering

Såväl honung som bivax användes under forntiden för mumifiering. Perser och skyter täckte de döda kropparna med bivax innan dessa begravdes.

Biprodukt på medeltiden

I Sverige finns det arkeologiska lämningar som tyder på att man utvunnit vax från vilda bisamhällen åtminstone sedan bronsåldern. Senare under medeltiden uppmuntrade kyrkan bruket att dricka mjöd eftersom det säkerställde att bönderna ägnade sig åt biodling och kunde leverera bivax till vaxljus.

Raps (Brassica napus ssp. napus)

En oljeväxt med gula blommor, nära besläktad med växter som kål, kålrot och rybs. Raps finns i två varianter beroende på årstiden då de sås, båda blommar dock ungefär samtidigt i början av sommaren och mognar för skörd ett par veckor senare. Vårapsen är hårdigare och kräver mindre gödning, medan höstrapsen har högre oljehalt. Höstrapsen idag den vanligaste i Sverige. Oljan som pressas ur rapsväxtens små svarta fröer kan användas dels som matolja, dels som bränsle. Det mjöl som är restprodukt av pressningen används i djurfoder.

T : H N

Jultomte

Lämplig ålder: Från årskurs 4

De här materialen och verktygen fungerar bra

- Grenar av olika tjocklekar. Det går bra att använda färskt trä. Men man måste tänka på att låta bitarna torka långsamt eftersom det finns risk för att de spricker.
- Täljkniv
- Akrylfärg. Går bra att använda på färskt trä.
- Knapprålar
- Kombinationstång
- Trålim
- Lin
- Blyertspenna
- Japansk ryggsåg eller Grensåg

Så här kan vi göra

Kapa en träbit, gör den gärna i bekväm längd så att den går bra att hålla i. Tälj till luvan på tomten. Den vita tofsen kan fästas senare.

Forma ansiktet som ett snett hack i barken. Näsan görs som en separat bit. Markera ögonen med blyertspennan. Stick in en knappråla mellan och strax under ögonen. Knipsa av nålen så att en liten bit sticker fram. På den lilla nålbiten som sticker fram kan sedan näsbiten fästas. Använd lite lim innan den sticks på. Gör likadant med tofsbiten på luvan.

Vill man ha skägg eller hår på tomtarna kan håret fästas under näsan med lite lim. Hår under luvan kan placeras där om man först sågar av luvan och sedan fäster både hår och luva tillsammans med lim.

I N
()

Björnmossekrans

På lång fin björnmossa är det lätt att rensa av det bruna. Varje elev gör i ordning ca 25 skott och lägger ihop till en fin bukett. Alla tillsammans blir en krans att hänga på väggen eller att hänga som en krona.

- Vik hela buketten över en ståltråd eller vidja.
- Lås med skaften.
- Skjut ihop så att det blir tätt. Kransen ser ut att vara flätad.

Här har vi dessutom hängt lintrådar med frukt- och fröställningar.

T , K J :

Idéer för julpyssel med material från naturen

Här finns flera bra idéer om pyssel i en PDF från Uppsala Naturskola. Kransar, tomtar, julgranspynt. och lite annat. Adressen är <http://skola.uppsala.se/> . Klicka på Naturskolan och välj "Upptäck mer ute" och "Hantverk och skapande". Eller googla rubriken.

Kosters Trädgårdar

Välkommen till Koster! skriver Helena och Stefan von Bothmer tillsammans med kocken Anna Bengtsson i sin nyutkomna bok. De berättar om resan till Koster och hur de valde ekologi, hållbarhet och småskalighet.

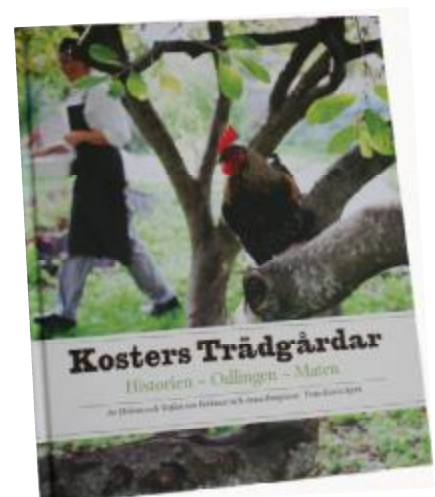
En del av oss har kunnat följa utvecklingen från en halvt igenvuxen backe till en trädgård uppbyggd efter permakultur loso . De vill ge mod att våga göra val. Det är väl inte allom givet att kunna ha hönor – som på omslagsbilden – men vi kan alla välja kvalitet.

Förutom bakgrunden till valet av Koster får vi begreppet permakultur, odlingstips och massor med inspirerande säsongsrecept. Jag har inte läst hela den stora boken än –

jag blir hela tiden så sugen på att pröva. Idag blev det saßransbröd med kummin.

www.infobooks.se

K J

Pepparkaksformar

Detta är en idé som uppkom en höst för några år sedan när familjen höll på att bygga om huset i november. En leverans med byggsten väl ombundet med metallspännband gav uppslaget i lagom tid inför Lusse: pepparkaksformar av återvinningsmaterial!

Stålbanden som används till tyngre emballage med byggmaterial, ibland även bräddor, går att få gratis på många byggvaruhus. Efter att emballagen klippts upp med bulstax slängs banden, i bästa fall, i särskilda återvinningskontainrar och är som regel bara att plocka om man frågar. Längderna brukar då vara kring metern, vilket kan passa bra, eller så delar man dem i två delar. Gör vinkelräta klipp! Det är sedan viktigt att man TEJPAR bägge ändarna med skyddstejp, vi har använt vanlig målartejp av papper, för att undvika skador om banden smätter när man jobbar med dem.

Borra

Efter tejpingen borrar man hål med 3.2 mm borr, speciellt anpassat för pop-nitar, i ena änden, ca 1-2 cm från änden. Borra genom paperstejpen om du vill minimera risken med metallspån. Man bör ändå använda skyddsglasögon i görligaste mån när man gör detta. Det är bra att förbereda detta moment med många plåtband INNAN barnen ivrigt står nära och är ivrigt delaktiga. Det är praktiskt att använda bormaskin i lodrätt stativ, alternativt ett riktigt pelarborr till detta moment så går det fort att snabbt och säkert borra hundratals i samband med evenemang eller era klassers aktivitet.

Om man vill kan man måla upp ett mönster med en mörk krita eller tuschpenna på ett papper: måla en

passande silhuett, lagom stor och lagom krånglig för att det skall bli möjligt att tillverka men också för att den skall GÅ att använda till bakning! Mät med ett snöre runt silhuetten för att vara säker på att du får tillräckligt med plåt till ditt arbetsstycke! Det är tråkigt att behöva skarva.

Hjärtan

Börja gärna med att göra ett enkelt pepparkakshjärta, eller ännu enklare: en droppe, vilket också är grunden för att göra hjärtat. Böj plåtbandet vinkelrätt med en acktång ca 1-2 cm innanför hålet. Avslutningen sker så småningom genom att placera andra änden i denna vinkel, så att formen blir stadig utan att man behöver mer än ett hål/ en popnit. Runda pepparkaksformar eller andra utan några vassa hörn behöver däremot ett extra hål för att bli stadiga.

När man gör hjärtan är det enklast att nita ihop den till en droppe först för att få symmetri när man sedan mäter/syftar in mitten mitt emot spetsen: Det är där den vassa inbuktningen skall hamna exakt om man skall få den enkla men välkända kärlekssymbolen snygg. Kanske vill du istället göra ett skojigt anatomiskt pepparkakshjärta med stora aortan och hålvenerna utstickande på en knytnävsstor mer realistisk modell som kan glaseras med röd kristyr för att märka ut kamrarna och förmaken? Detta blir en garanterad succé bland kollegor och gymnasieelever! Eller varför inte till släkten på julfesten? Annars har vi låtit elevernas fantasi öda fritt.

Allt möjligt

I natursammanhang, på Göteborgs Naturhistoriska Museum och andra verksamheter där djur stått

som inspirationskälla har det mest blivit igelkottar, dinosaurier, fåglar, näsbjörnar, hästar, fladdermöss... you name it. Men vi har också kört rymdtema med rymddräkter, raketer, meteoriter... Det har inte heller varit förbjudet att göra vare sig ånglok, bandyklubb eller strykjärn. Tipsade nyligen en pedagog på Historiska museet om denna aktivitet: Hon skulle genast planera för att göra runor med barnen vid lämpligt tillfälle!

Popnit

Kom ihåg att ju fler böjar, desto viktigare är det att böjarna blir perfekt vinkelräta. Lättast görs det med en flackstång, men ibland vill man ha mjukare former som kan göras med en rundstång eller elektronikstång. När man skall borra igenom slutänden av guren, för att pop-nita ihop den med hålet man utgick från, är det praktiskt att trycka dit en bit målartejp för att markera med blyerts var hålet skall hamna. Själva nitningen måste göras kraftfullt och koncist. Hjälpa de yngsta barnen att hålla i tången, se till att de får bra grepp och kraft och se upp så de inte klämmer sig på tångens skänklar!

Målgrupp

Droppen kan man tillverka med en treåring. En igelkott eller stegosaurus däremot med alla taggar kräver bra mycket mer hantverksskicklighet, tålmod och precision. Med förberett material kan detta genomföras överallt. En batteridriven borrar funkar bra om man förborrat första hålet. Popnittång brukar gå att få tag i för strax över hundralappen på era av våra bygg- och verktygsvaruhusedjor.

Skall man göra MASSOR av kakformar, vi har vid evenemang ibland gjort era hundra under en helg, kan man inte stå med återvinningsbitar, utan köper då en rulle (innehåller ca

700m) från de företag som levererar till byggbranschen. Glöm då inte att betona att de själva (skolor och familjer) kan ha småbitar gratis på närmsta brädgård, allt för återvinningen och för hållbar utveckling! Diska formen ordentligt! Det kan finnas oljerester

på plåten!
Lycka till, hör gärna av er med frågor eller om ni vill dela med er av erfarenheter efter ni provat!

Verktyg och material

Plåtsax, bormaskin, målartejp,

blyertspenna eller spetsig metallpuns, popnit, nittång, flackång och eventuellt rundtång, snöre, 1 samt polygrip.

T :K D
. .G B
N
F :F L

TANKAR FRÅN NATURSKOLEFÖRENINGENS STYRELSE

Var har jag min grund?

Min bas finns inom scoutrörelsen. Hela familjen var engagerade i scouterna och det var, och är, för mig självklart med ideellt arbete. Mamma bakade och sydde till julbasaren, pappa tog hand om scoutstugan och klippte gräs. Självt har jag varit ledare sedan jag var ca 16 år och ordnat spökövernattningar i gamla ruiner, paddelhajk i en tjärn flera kilometer in i skogen och tågutfärd i Norge med ett gäng tonåringar. Pengar fick vi ihop genom att baka kakor och bullar och sälja dem utanför Ica varje lördag. Att engagera sig för att se till att det man tycker är roligt och viktigt finns kvar och utvecklas har alltid varit självklart.

Ingenting är omöjligt! Det är mitt motto. Tron på min egen och andras förmåga har jag fått av mina föräldrar. Pappa har alltid sagt ”-Det där klarar du, jag finns här om du behöver mig.” Ett exempel är när jag var 19 år och nybliven körkortsinnehavare. Jag skulle backa med ett släp med sex kanoter nedför föräldrahemmets

branta garageuppfart och sedan runda ett hörn. Svetten rann och pappa hejade på, men tog aldrig över, trots att det tog tid. Stolt som en tupp var jag efteråt! Tack pappa!

Nyttan av arbete i styrelsen

Jag brinner för utomhuspedagogiken, den behövs i samhället, i arbetet för att göra det långsiktigt hållbart och för varje enskild individs upplevelse av sin omvärld. Kontakt med naturen är en förutsättning för liv och viktig kunskap om den går förlorad om vi avskärmar oss från naturen. Bästa sättet att upprätthålla kontakten med naturen är att skolan tar det ansvaret. Därför är mitt arbete i styrelsen att lyfta fram och sprida det som alla naturskolor gör, skapa förutsättningar för fler naturskolor och etablera kontakter som stärker utomhuspedagogiken i samhället och i skolan.

Vilken riktning har mitt arbete?

Om vi är fler som arbetar mot samma mål så kommer vi ännu längre. Samarbete både mellan naturskolor

och mellan Naturskoleföreningen och andra organisationer ger en större effekt än om vi sliter själva. Även om vi gör ett bra jobb. Att dessutom lyfta det vi vet genom praktisk erfarenhet till vetenskaplig nivå stärker alla som arbetar inom vårt fält. Utomhuspedagogiken, bland flera metoder, fungerar som en kunskapsförmedling. Det bekräftar många forskningsrapporter och är behövs. Mitt mål är att alla elever ska få uppleva utomhusundervisning och att den blir en obligatorisk del i all lärarutbildning.

S L

Fri naturskola

Historiskt sett har naturskolor gått sin egen väg istället för att följa skolans tankar och arbetssätt alltför mycket. Att vara utomhus, uppleva saker i verkligheten och ta fram nya sätt att lära ut olika ämnen på, har på något vis varit ett signum för naturskolor. Den vanliga skolan har snarare betraktats som en oklok institution som man inte ska göra likadant som. Att göra på naturskolevis har varit den viktigaste framgångsfaktorn.

På senare år har nya kursplaner och ett mer målfokuserat arbetssätt i skolan dragit gång. Naturskolorna var inte sena med att haka på trenden och anpassar verksamheten till

det nya. Naturskolan har förvisso alltid varit kopplad till vad man ska lära sig i skolan, men nu mer än någonsin. Den starka kopplingen till de nya kursplanerna handlar i hög grad om att kunna förklara sitt existensberättigande.

Om detta var en grov och kort beskrivning av förr och nu så tror jag att man i framtiden inte ska glömma bort naturskolans ”frifräsarroll” som utvecklare. Att kunna se bortom och runt det som händer i skolan och föra in det i undervisningen. Detta för att kunna vara ett föredöme för den vanliga skolan och eleverna.

I styrelsearbetet betraktar jag mig som en generalist som inte brinner för någon särskild fråga utan tycker det mesta är intressant på något vis. Just

nu är det internationella frågor och beredande arbete inför mötena som får extra uppmärksamhet.

J -E H

Gräsligt vackert

Naturskoleföreningens årsmöte 9-11 april 2014 i Luleå

2014 kommer naturskoleföreningens årsmöte att äga rum i Luleå. Ni kommer att bo i anslutning kring världsarvet Gammelstads kyrkstad på Gammelstads gästhem som är ett STF-anslutet vandrarhem.

Våra tankar kring det preliminära programmet består bland annat av guidad vandring i kyrkstaden, aktiviteter med våra samarbetspartners Teknikens Hus och friluftsmuseet Hägnan. Föreläsning som berör hållbar utveckling. Information om våra nationalparker i Norrbotten. Det kommer också att finnas utrymme för open space och naturligtvis de sedvanliga årsmötesförhandlingarna.

Mer detaljerat program och annan information kommer i nästa nummer av Bladet.

Ni är varmt välkomna hälsar Luleå Miljöskola.

Läromedel

Att lära in matematik ute, 2005, bok av Molander, Bucht, Wejdmark, Lättman-Masch, Hedberg, 100 kr inkl moms.

Beställs på www.outdoorteaching.com

Att lära in matematik ute 2, 2012, bok av Molander, Bucht, Wejdmark, Lättman-Masch, 218 kr inkl moms.

Beställs på www.outdoorteaching.com

Att lära in engelska ute, 2007, bok av Lotta Carlegård. 146 kr inkl moms. Beställs på www.outdoorteaching.com

Leka och lära matematik ute. Förskolan, 2007, Bok av Molander, Strandberg, Lättman-Masch, Wejdmark, Bucht, Kjellander. 192 kr inkl moms. Beställs på www.outdoorteaching.com

Play and learn mathematics outdoors, 2007, Bok av Molander, Strandberg, Lättman-Masch, Wejdmark, Bucht, Kjellander. 192 kr inkl moms. Engelsk översättning av boken ovan. Beställs på www.outdoorteaching.com

Att lära in ute året runt, 2007, bok av Lättman-Masch och Wejdmark, Nynäshamns Naturskola, 218 kr inkl moms. Beställs på www.outdoorteaching.com

Att lära teknik ute, 2009, bok av Carina Brage. 176 kr inkl moms. Beställs på www.outdoorteaching.com

Att lära in svenska ute, 2010, bok av Lättman-Masch, Wejdmark, Wohlin, Persson, Grantz, Lindblad, Sang. 218kr inkl moms. Beställs på www.outdoorteaching.com

Naturpedagogik, bok av Germund Sellgren, 415 kr exkl moms, www.gleerups.se

Utomhusdidaktik, bok av Lundegård, Wickman, Wohlin, Studentlitteratur

Naturkontakt, berättelser, bok av Ammi Wohlin, ammi.wohlin@telia.com, ammi.wohlin@hallbarframtid.se

Välkommen in i naturen, musik-CD, omarbetad och nyinspelad 2012, Gerd Strandberg, www.naturogon.se

Med öppna ögon, musik-CD, Gerd Strandberg, www.naturogon.se

Matematikmusik, musik-CD, Gerd Strandberg, www.naturogon.se

Sinnenas skog, miljöpedagogik på Pereyra, 60 kr, info@framtidssjorden.se

Smådjur på land, häfte 30 kr, Falu Naturskola, naturskolan@falun.se

Bland vattenfisar och virvelbaggars i Vattenriket, 50 kr inkl moms + porto. Beställs genom sam.peterson@kristianstad.se

Upplev naturen med alla sinnen, både på svenska och engelska, häfte för er som arbetar med funktionshindrade, 125 kr + porto, Vuxenhabiliteringen 018-611 6774

Vattenkort med vattendjur, 50 kr inkl moms, linda.elisabeth.vestman@vasteras.se

CD-skiva med vattendjur, bilder att fritt användas, 250 kr inkl moms, linda.elisabeth.vestman@vasteras.se